

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

QALAMPIR YALPIZ (MENTHA PEPERITA L.) O'SIMLIGINING DORIVORLIK XUSUSIYATLARI.

Qaysarov Vaxob

Guliston davlat universiteti, biologiya fanlari nomzodi, dotsent

Qo'ziboyeva Samira Akram qizi

Guliston davlat universiteti, 4-bosqich talabasi

samirakuzibaeva8@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada qalampir yalpiz (Mentha piperita L.) o'simligining biologik va morfologik xususiyatlari, tarqalish hududlari hamda kimyoviy tarkibi haqida ma'lumot berilgan. Shuningdek, o'simlik tarkibidagi efir moylari, xususan mentol moddasining farmakologik ahamiyati yoritilgan. Qalampir yalpizning xalq tabobati va zamonaviy tibbiyotda qo'llanish yo'nalishlari, oshqozon-ichak kasalliklari, shamollash, yallig'lanish jarayonlari hamda asab tizimi faoliyatiga ta'siri tahlil qilingan. Bundan tashqari, qalampir yalpizdan damlama, nastoyka, efir moyi va boshqa preparatlar tayyorlash hamda ularni amaliyotda qo'llash usullari haqida fikr yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *Mentol, flavonoid, antiseptik, yallig'lanishga qarshi, damlama, nastoyka, validol, korvalol.*

Аннотация. *В данной статье представлены сведения о биологических и морфологических особенностях растения мята перечная (Mentha piperita L.), его ареале распространения и химическом составе. Также рассмотрено фармакологическое значение эфирных масел растения, в особенности ментола. Проанализированы основные направления применения мяты перечной в народной медицине и современной фармакологии, её влияние при заболеваниях желудочно-кишечного тракта, простудных состояниях, воспалительных процессах, а также воздействие на нервную систему. Кроме того, приведены данные о способах приготовления настоев, настоек, эфирного масла и других лекарственных форм из мяты перечной и их практическом использовании.*

Ключевые слова: *Ментол, флавоноиды, антисептик, противовоспалительное средство, настой, настойка, валидол, корвалол.*

Abstract. *This article provides information about the biological and morphological characteristics of peppermint (Mentha piperita L.), its distribution areas, and chemical composition. The pharmacological significance of its essential oils, particularly menthol, is also discussed. The main directions of peppermint application in folk medicine and modern pharmacology are analyzed, including its effects on gastrointestinal diseases, colds, inflammatory processes, and the nervous system. In addition, the article describes methods of preparing infusions, tinctures, essential oils, and other medicinal forms from peppermint, as well as their practical use.*

Keywords: *Menthol, flavonoids, antiseptic, anti-inflammatory, infusion, tincture, validol, corvalol.*

Kirish. Qalampir yalpiz (*Mentha piperita* L.) labguldoshlar (Lamiaceae) oilasiga mansub bo'lib, dorivor o'simliklar orasida yuqori biologik faolligi bilan ajralib turadi. Ushbu o'simlik ko'p yillik bo'lib, bo'yi odatda 30–100 sm gacha yetadi.

1-rasm. *Mentha piperita* L. o'simligining morfologik tuzilishi

Poyasi tik o'suvchi, to'rt qirrali tuzilishga ega va bir nechta shoxlanishi bilan tavsiflanadi. Barglari cho'ziq tuxumsimon yoki nishtarsimon ko'rinishda bo'lib, qirralari arrasimon va uch qismi o'tkir bo'ladi. Barglar poyada qarama-qarshi joylashgan. Gullari mayda, qizil-binafsha rangli bo'lib, poya va shox uchlarida boshqosimon to'pgul hosil qiladi. O'simlik asosan iyun–sentabr oylarida gullaydi [1,2].

Qalampir yalpiz madaniy o'simlik hisoblanib, u yovvoyi yalpiz turlari — suv yalpizi (*Mentha aquatica*) va *Mentha spicata* duragaylashtirilishi natijasida yaratilgan. Shu sababli u MDH hududlarida yovvoyi holatda uchramaydi. Qalampir yalpiz Ukraina, Belorussiya va Moldova hududlarida keng miqyosda yetishtiriladi. Rossiyada esa bu o'simlikning sanoat navlari Krasnodar o'lkasi hamda Voronej viloyatlarida ekib o'stiriladi. Markaziy Osiyo davlatlarida qalampir yalpiz ko'proq madaniy sharoitlarda yetishtiriladi [1,2]. Amaliyotda qalampir yalpizning ikki asosiy turi uchraydi: oq qalampir yalpiz va qora qalampir yalpiz. Oq tur xili poyasi hamda tomirlari och yashil rangda bo'lishi bilan ajralib tursa, qora qalampir yalpizning poya va tomirlari qizil-binafsha tusga ega bo'ladi. Dorivor xomashyo sifatida ko'proq qora qalampir yalpiz turi yetishtiriladi, chunki u tarkibidagi efir moyi miqdori bilan yuqori qiymatga ega hisoblanadi. Oq qalampir yalpiz esa yoqimli va yumshoq

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

hidi sababli parfumeriya hamda oziq-ovqat sanoatida ko'proq ishlatiladi [1,2]. Qalampir yalpizning asosiy dorivor xususiyatlari uning kimyoviy tarkibi bilan bevosita bog'liq. O'simlik barglari tarkibida efir moyi ko'p miqdorda to'planadi. Ayrim ma'lumotlarga ko'ra, barglarida efir moyi miqdori 2,40–2,75% atrofida bo'lib, gul to'plamida bu ko'rsatkich 4–6% gacha yetishi mumkin. Poyasida esa efir moyi miqdori nisbatan kam bo'lib, taxminan 0,3% ni tashkil qiladi. Yangi seleksiya qilingan navlarda efir moyining umumiy miqdori 4–5% gacha oshishi qayd etilgan [1,2]. Ushbu efir moyining asosiy faol komponenti mentol bo'lib, aynan shu modda o'simlikning ko'plab farmakologik ta'sirini belgilaydi [3,5].

Mentol qalampir yalpizning eng muhim biologik faol moddasidir. U antiseptik, og'riq qoldiruvchi va sovituvchi xususiyatlarga ega bo'lib, ko'plab dori preparatlar tarkibiga kiritiladi. Masalan, korvalol va validol kabi dorilar tarkibida mentol moddasi mavjud bo'lib, u tinchlantiruvchi va yurak-qon tomir tizimiga ta'sir ko'rsatadigan preparatlarning asosiy tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi [1,3]. Qalampir yalpiz xalq tabobatida qadimdan turli kasalliklarni davolashda ishlatilgan. Tarixiy manbalarda Abu Ali ibn Sino qalampir yalpizdan bosh og'rig'i, quloq og'rig'i hamda ovqat hazm qilish jarayonini yaxshilash maqsadida foydalangani qayd etilgan. Shuningdek, o'simlikdan ayrim teri kasalliklari va yaralarni davolashda ham foydalanilganligi haqida ma'lumotlar uchraydi [1,2].

Zamonaviy tibbiyotda esa qalampir yalpizdan tayyorlangan damlama va nastoykalar oshqozon-ichak tizimi faoliyatini yaxshilashda, ko'ngil aynishi va qusishni kamaytirishda, shamollash holatlarida hamda yallig'lanishga qarshi vosita sifatida ishlatiladi [4,5]. Qalampir yalpizning farmakologik xususiyatlari bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar uning antioksidant hamda yallig'lanishga qarshi ta'sirini tasdiqlagan. Ayniqsa, efir moyi tarkibidagi mentol va boshqa faol moddalar organizmdagi yallig'lanish jarayonlarini kamaytirishi hamda immun tizim faoliyatini qo'llab-quvvatlashi mumkinligi ta'kidlanadi. Shu jihatdan qalampir yalpiz turli surunkali yallig'lanish kasalliklarida istiqbolli tabiiy davolovchi vosita sifatida baholanadi [6].

Qalampir yalpizning dorivor mahsulotlari turli shakllarda tayyorlanadi. Amaliyotda uning bargidan damlama, nastoyka va choylar tayyorlash keng tarqalgan. Efir moyidan esa yalpiz suvi olinadi va u og'iz bo'shlig'ini chayish, dorilar ta'mini yaxshilash hamda ayrim dezinfeksiyalovchi maqsadlarda ishlatiladi. Mentol esa migren qalami kabi preparatlarda ham qo'llanilib, bosh og'rig'ini kamaytirishda foyda beradi [1,2].

Hozirgi vaqtda qalampir yalpiz nafaqat tibbiyot, balki oziq-ovqat sanoati hamda parfumeriya sohasida ham muhim xomashyo hisoblanadi. O'simlikning yoqimli hidi va o'ziga xos ta'mi uni turli ichimliklar, shirinliklar va ziravorlar tarkibida ishlatishga imkon beradi. Parfumeriya sanoatida esa yalpizning nozik hidi atir-upa mahsulotlari tarkibida qo'llanadi [7,9]. Shuningdek, xalqaro elektron ilmiy platformalar va tibbiy bazalarda qalampir yalpiz haqida keng ma'lumotlar mavjud bo'lib, ularning aksariyati o'simlikning farmakologik va biologik xususiyatlarini ilmiy asosda tasdiqlaydi. PubMed kabi manbalarda qalampir yalpizning turli kasalliklarda qo'llanilishi hamda tarkibidagi faol moddalarning ta'sir mexanizmlari bo'yicha ilmiy izlanishlar muntazam e'lon qilinib boriladi [8].

XULOSA

Qalampir yalpiz (*Mentha piperita* L.) dorivor o‘simliklar orasida juda muhim o‘rin egallaydi. Uning shifobaxsh xususiyatlari asosan tarkibidagi efir moylari, ayniqsa mentol moddasining ko‘pligi bilan bog‘liq. Shu sababli qalampir yalpiz antiseptik, yallig‘lanishga qarshi, tinchlantiruvchi hamda ovqat hazm qilishni yaxshilovchi ta‘sirga ega o‘simlik sifatida qadrlanadi. Bu o‘simlik xalq tabobatida qadimdan turli kasalliklarni davolashda ishlatilgan bo‘lsa, hozirgi kunda ham tibbiyot va farmatsevtika sohasida keng qo‘llanilmoqda. Qalampir yalpizdan damlama, nastoyka, efir moyi va yalpiz suvi kabi vositalar tayyorlanib, ular ko‘ngil aynishi, shamollash, oshqozon-ichak muammolari hamda ayrim og‘riqlarni kamaytirishda foydali hisoblanadi. Bundan tashqari, qalampir yalpiz nafaqat dorivor maqsadlarda, balki oziq-ovqat va parfumeriya sanoatida ham keng qo‘llaniladi. Umuman olganda, qalampir yalpizning boy kimyoviy tarkibi va foydali xususiyatlari uni yanada chuqur o‘rganish hamda undan amaliyotda samarali foydalanish zarurligini ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ro‘ziyeva M., Xusanova S. Qalampir yalpiz (*Mentha piperita*) ning dorivorlik xususiyatlari // Perspectives for the Integration of Natural Sciences: Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. — 2024. — B. 86–89.
2. Muhammadiyev A.U., Mamatkulova I.E. *Mentha piperita* o‘simligining foydali xususiyatlari va yetishtirish texnologiyasi // Ilmiy maqolalar to‘plami. — 2024. — B. 86–89.
3. Homitova G.Z. Qalampir yalpiz (*Mentha piperita* L.) asosiy komponenti sifatida mentolni aniqlash usullari // International Scientific Journal “Interpretation and researches”. — 2023. — Qarshi.
4. Ibragimova H. Qalampir yalpiz o‘simligining tabobatda qo‘llanilishi va dorivor xususiyatlari // Ilmiy xabarlar jurnali (Qo‘qon DPI). — 2025.
5. Abdullayev S.M., To‘raqulov A.I. Yalpiz (*Mentha*) o‘simligining o‘ziga xos xususiyati va ahamiyati // Xalqaro ilmiy nashr. — 2025.
6. Goudarzi M.A., et al. Peppermint as a promising treatment agent in inflammatory conditions: A comprehensive systematic review // *Phytotherapy Research*. — 2024.
7. Peppermint – A Natural Source of Health // Tashkent State Agrarian University (TDAU) rasmiy sayti. — URL: tdau.uz (2026-y.).
8. *Mentha × piperita* (Peppermint) // PubMed (National Library of Medicine). — URL: pubmed.ncbi.nlm.nih.gov (murojaat sanasi: 2026-y.).
9. *Mentha piperita* haqida ma’lumot // UzPedia. — URL: uzpedia.uz (2026-y.).

